

ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ДЖЕРЕЛ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДРЯДНИХ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА АВТОМОБІЛЬНОЇ ДОРОГИ

ТУРЧЕНКО Ігор Вікторович - аспірант кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6127-7968>

УДК 347.454.3

DOI 10.32782/LAW.UA.2021.4.28

У статті розкриваються загальні підходи до визначення поняття «джерела права». Звертається увага на сучасну тенденцію розширеного тлумачення категорії «джерела права» та збільшення ролі так званих класичних джерел права, зокрема правових прецедентів, звичаїв, загальновизнаних принципів міжнародного права, і неklasичних (атипових) джерел права у вигляді актів «вторинного права» й «м'якого права». Підтвердженням залучення правових звичаїв у сфері будівництва автомобільної дороги є застосування уніфікованих будівельних звичаїв у формі типових договорів FIDIC. Автором розглядається можливість повномірного впровадження у чинне вітчизняне законодавство договірних конструкцій FIDIC з метою гармонізації законодавства України та країн ЄС. Автором досліджуються основні нормативно-правові акти як джерела правового регулювання підрядних відносин у сфері будівництва автомобільної дороги за цивільним законодавством України.

Ключові слова. Договір, договір будівельного підряду, джерела права, звичай, будівництво автомобільної дороги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вагомий науковий внесок у дослідженні окремих аспектів формування джерел правового регулювання договорів будівельного підряду склали роботи вітчизняних цивілістів таких як: С. М. Бервено, А. Б. Гриняк, Н. С. Кузнєцова, І. В. Венедиктова, М. К. Галянтич, А. П. Гетьман, О. В. Дзера,

В. В. Луць, Р. А. Майданик, З. В. Ромовська, Р. О. Стефанчук, С. Я. Фурса, О.Є. Харитонов, О. С. Яворська та ін.

Метою даного дослідження є аналіз вітчизняного та європейського досвіду формування джерел правового регулювання підрядних договірних відносин у сфері будівництва автомобільної дороги.

Постановка проблеми

Автомобільні дороги становлять основу шляхової мережі як України, так і будь-якої країни Європи і світу. Згідно зі статистичними даними лише за період з 1955 по 1980 роки мережа автомобільних доріг в Україні зросла від 47,3 до 145,0 тис. км. Таке стрімке зростання мережі пов'язане із розвитком вітчизняної економіки, високим попитом на автомобілі і, відповідно, зростанням виробництва транспортних засобів як загального, так і особистого користування. Певну роль у розвитку мережі автомобільних доріг також відіграло повсякчасне запровадження нових технологій, що застосовуються у дорожньому будівництві [1]. Сучасна Україна має розгалужену мережу автомобільних доріг та унікальне географічне розташування, що у майбутньому могли б стати конкурентною перевагою національної економіки у зовнішньоекономічній діяльності, туризмі, вантажних і пасажирських перевезеннях, а також підсилити обороноздатність держави. Поряд з цим, нагальною проблемою для довоєнної України був транспортно-

експлуатаційний стан автомобільних доріг, який за багатьма параметрами не відповідав вимогам чинних норм і міжнародних стандартів. Свідченням цього є те, що 51,1 % автошляхів не відповідали вимогам міжнародних стандартів за рівністю, 39,2 % – за міцністю. Це знижувало середню швидкість руху на автошляхах нашої країни, яка була у 2-3 рази нижчою, ніж у західноєвропейських країнах [2].

Автомобільні дороги та якісно розвинена транспортна інфраструктура країни та її регіонів в цілому належать до стратегічно важливих чинників забезпечення подальшого соціально-економічного розвитку країни. Розширення та покращення якості вітчизняної мережі автомобільних доріг забезпечить сприяння зростанню транзитної спроможності країни, здійсненню експортно-імпортних операцій і задоволенню потреб нашої економіки та інтересів суспільства. Поряд з цим, незважаючи на таке надзвичайно важливе стратегічне значення для держави, питання нормативно-правового регулювання відносин у сфері будівництва автомобільних доріг залишилось малодослідженим на доктринальному рівні і фрагментарно врегульованим на рівні положень чинного цивільного законодавства України. У таких умовах особливої актуальності набуває дослідження договору на будівництво (капітальний ремонт, реконструкцію) автомобільних доріг в Україні та джерел правового регулювання відносин у зазначеній сфері.

Виклад основного матеріалу

Перед розглядом особливостей джерел правового регулювання підрядних відносин у сфері будівництва вітчизняних автомобільних доріг варто спочатку зосередитись на визначенні правової категорії «джерела права». Відсутність єдиного підходу до визначення терміну «джерела права» зумовлені складністю розуміння його сутності з одного боку, а з іншого – полісемічністю значень категорії «джерело права». Така ситуація продовжує породжувати жваві дискусії з цього приводу серед правників на рівні загальної теорії права, галузевих юридичних наук та філософії.

Слід почати з того, що у лексикографічних джерелах тлумачення терміну «джерело» можна зустріти декілька варіантів, як: 1) потік води; 2) те, що дає початок чому-небудь; основа чого-небудь; вихідне начало; 3) писемна пам'ятка, документ, на основі якого будується наукове дослідження [3, с. 291], 4) те, що дає початок чому-небудь, звідки постає, черпається щось; 5) основа чого-небудь [4, с. 158]; про того або те, від кого або звідки довідуються про що-небудь. У досліджуваному контексті загальноповиване слово «джерело» набуло значення правового терміна не окремо, а у складі стійкого термінологічного словосполучення «джерело права» [5]. Виходячи з загального тлумачення цього терміну, у найбільш широкому сенсі джерела права варто розглядати як вираз першооснов права у вигляді зовнішніх форм його існування.

У межах загальної інструментальної теорії права загальноповизнаним та найбільш поширеним визнано підхід, відповідно до якого під формою (джерелом) права слід розуміти спосіб внутрішньої організації, а також зовнішнього прояву правових норм, який засвідчує їх державну загальнообов'язковість; способи вираження і доведення рішень правотворчих органів про прийняття відповідних норм права до зацікавлених осіб. Тобто наразі спори щодо сфери та напрямків застосування термінів «форма права» та «джерело права» можна вважати вирішеними, оскільки ці терміни застосовуються в одному і тому самому значенні [6]. На рівні філософського пізнання категорія «джерело права» розглядається з урахуванням характеру філософських ідей та концепцій, що лягли в її основу. Так, наприклад, основний постулат нормативізму – це розуміння джерела права як основної норми; юридичного позитивізму – як зовнішнього прояву формально-визначеного, загальнообов'язкового правила поведінки, встановленого державою і забезпеченого її примусом; визначення джерела права через категорії справедливості, свободи, рівності властиве природно-правовій концепції права; а для психологічної теорії права, джерело права – не що інше, як саме право [7, с. 71]. До джерел права у цивілістичній

літературі пропонують відносити також самі обставини, явища, які породжують норми права (соціальні умови, наукові джерела, економічні інтереси). Під формою права розуміють об'єктивовані (виражені назовні) способи фіксації правових норм [6, с. 21]. Безумовно, слід підтримати С. С. Алексєєва у розумінні того, що специфіка дефініції «джерела права» полягає у тому, що вона в юриспруденції має категоріальний статус та становить досить широку систему знань, що розвивається, певну теорію у складі загальної теорії права [9, с. 19].

У сучасній доктрині цивільного права пануючою точкою зору вважається визначення поняття джерела цивільного права через формально-юридичний (спеціально-юридичний) підхід. Відповідно до вказаного підходу джерело права розглядається як зовнішня форма (спосіб) вираження і закріплення правових норм, інакше кажучи, «те, де міститься норма права», «те, звідки юристи-практики черпають знання про норми позитивного права» [10, с. 54-55]. Разом з тим, у процесі рекодифікації (оновлення) чинного Цивільного кодексу України найбільш вірним вбачається розширене розуміння нормативності джерел цивільного права, що полягає в закріпленні нових правил поведінки, юридично обов'язкових для невизначеного або індивідуально визначеного кола учасників. У контексті сказаного варто погодитись із висновком про те, що потребують поглибленого дослідження положення сучасного міжнародного права та європейських правових систем. Останні тяжіють до збільшення ролі класичних джерел права, відмінних від нормативно-правових актів, зокрема правових прецедентів, звичаїв, загальноновизнаних принципів міжнародного права, і некласичних (атипових) джерел права у вигляді актів «вторинного права» й «м'якого права» [10, с. 53].

Аналіз змісту глави першої Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), свідчить про те, що вітчизняний нормативний підхід до визначення джерел цивільного права загалом відповідає загальноєвропейському підходу до формування форм вираження цивільного права окремих країн Євросоюзу. Варто погодитись із висловленим у

цивілістичній літературі висновком про те, що джерелами цивільного права можуть виступати : 1) акти цивільного законодавства України; 2) договори суб'єктів цивільного права; 3) звичаї (у тому числі звичаї ділового обороту); 4) міжнародні договори; 5) інші акти цивільного законодавства (правова доктрина, прецеденти, корпоративні норми тощо) [11, с. 32-35]. Що стосується безпосередньо договору будівельного підприємства в цілому, включаючи й договір підприємства на будівництво автомобільної дороги, нормативне регулювання підприємних відносин знаходить джерельний вираз в першу чергу в сукупності саме нормативно-правових актів, які визначають вид і характер поведінки учасників досліджуваних відносин. У такому контексті необхідно зважати, що зазначений підхід за своїм характером набуває ознак комплексності й охоплює не лише акти цивільного законодавства України, закріплені у статті 4 ЦК України а включає не тільки досліджуваний договір, як акт саморегуляції цивільно-правових відносин у досліджуваній сфері, але і відповідні міжнародно-правові акти.

Міжнародно-правовими актами, що забезпечують один із рівнів правового регулювання досліджуваних відносин, є чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України у встановленому порядку Законом України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р. [11]. При цьому, Україна належить до тих держав, які нормативно закріпили примат (верховенство) норм міжнародних договорів у національній правовій системі. Підтвердженням визнання пріоритету міжнародного права в нашій державі над національним є Декларація про державний суверенітет України, яка проголошує пріоритет загальноновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного [12].

До міжнародних договорів за участю України, які застосовуються для регулювання відносин у сфері виконання робіт, у тому рахунку й будівельних, застосовуються загальноприйняті принципи міжнародного права, у тому числі й закріплені у нормах Віденської конвенції про право міжнарод-

них договорів від 23 травня 1969 р. (чинна для України з 13 червня 1986 р.), Віденської конвенції про правонаступництво держав стосовно договорів від 23 серпня 1978 р. (чинна для України з 26 листопада 1992 р.) тощо [13, с. 55].

Враховуючи цілеспрямований безальтернативний зовнішньополітичний курс нашої держави на європейську інтеграцію, у контексті цього дослідження, особливої уваги заслуговує розгляд окремих неklasичних (атипових) актів Європейського права як джерела цивільного договірної права України. Останнім часом на рівні результатів фундаментальних наукових досліджень можна усе частіше зустріти тезу про нагальну потребу дослідження основних джерел Європейського права з подальшою адаптацією законодавства України до міжнародних норм і норм права ЄС [14, с. 116]. Однією з властивостей сучасного міжнародного права та європейських правових систем є тенденція до збільшення ролі класичних джерел права, відмінних від нормативно-правових актів, зокрема правових прецедентів, звичаїв, загальноvизнаних принципів міжнародного права, і неklasичних (атипових) джерел права у вигляді актів «вторинного права» й «м'якого права» [10, с. 53].

Прикладом застосування звичаїв як регулятора відносин у сфері будівництва автомобільних шляхів є рецепція міжнародних звичаїв у практику правового регулювання досліджуваних договірних відносин. Однією з визначальних умов успішної реалізації та залучення міжнародних інвестицій у вітчизняні будівельні проекти є застосування уніфікованих будівельних звичаїв – типових будівельних контрактів FIDIC [15, с. 317-327], які було розроблено Міжнародною федерацією інженерів-консультантів, більш відомих як FIDIC (International Federation of Consulting Engineers), які почали свою діяльність з 1913 року. Сьогодні, FIDIC - найбільший міжнародний представницький орган, утворений національними асоціаціями інженерів-консультантів, які походять з більш ніж 100 країн у всьому світі [16]. Представники Асоціації інженерів-консультантів України розглядають введення стандартів FIDIC у якості необхідної умови подальшої євроін-

теграції нашої держави з можливістю залученням іноземних інвестицій у великі проекти, поліпшення якості будівельних робіт [17]. Важливим є й той факт, що нормативне закріплення можливості використання рекомендацій та правил міжнародних недержавних організацій не є законодавчою новелою для вітчизняного законодавства. Так, законодавство України закріплювало пряму вимогу для сторін договору купівлі-продажу використовувати міжнародні комерційні умови Інкотермс, причому, це стосується як міжнародних, так і внутрішньодержавних договорів [18, С. 265–268]. Зокрема, вказані положення містилися в Указі Президента України «Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів» від 4 жовтня 1994 р. № 567/94 [19].

Типові контракти FIDIC, що широко застосовуються не лише країнами Європейського союзу, але й більшості сучасним країнам світу, представляють собою результати ретельної систематизації ділових звичаїв, опублікованих у формі зразкових (модельних) умов договорів, що застосовуються у сфері реалізації міжнародних інвестиційно-будівельних проектів. Слідє враховувати, що у сучасних європейських країнах контракти FIDIC застосовуються не у випадку відсутності норм вищих рівнів правового регулювання. Вони зазвичай застосовуються як альтернатива таким нормам чи гармонійно їх доповнюють, тобто за своєю правовою природою є нормами «м'якого права». Як зауважує Гриняк А. Б., типові форми будівельних контрактів, зокрема типові контракти FIDIC, спрямовані на подолання відмінностей національного законодавства шляхом розробки уніфікованих і визнаних на міжнародному рівні правил, а також на формування рекомендацій, на підставі яких сторони розробляють та погоджують між собою спеціальні положення конкретних підрядних договорів з типовими контрактами FIDIC [20, с.18].

Аналіз останніх вітчизняних законодавчих ініціатив свідчить про розпочатий динамічний процес вдосконалення правового регулювання суспільних відносин у сфері будівництва автомобільних доріг в контексті можливості використання типових

контрактів FIDIC. Зокрема, Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо реформування системи управління автомобільними дорогами загального користування» від 17 листопада 2016 р. № 1764-VIII «з метою активізації інвестиційної діяльності, підвищення якості та ефективності дорожнього будівництва під час будівництва та реконструкції автомобільних доріг можуть застосовуватися принципи та умови контрактів Міжнародної федерації інженерів-консультантів (FIDIC) у порядку, що затверджується Кабінетом Міністрів України. Указом Президента України «Про деякі заходи щодо створення умов для розвитку та підвищення якості автомобільних доріг» від 19.07.2019 року № 529/2019 [21] передбачено встановлення обов'язку для замовників будівництва, реконструкції та ремонту автомобільних доріг залучати на конкурсних засадах незалежного інженера-консультанта у сфері дорожнього будівництва (FIDIC) на етапах закупівель, виконання робіт, гарантійного обслуговування. Крім того, надзвичайно важливим, але далеко не останнім є нещодавній крок нашого законодавця по впровадженню можливості використовувати у підрядних відносинах будівництва автомобільних доріг типових будівельних контрактів FIDIC. Так, у 17 березні 2021 р. Кабінетом міністрів України було прийнято постанову № 224 «Про внесення змін до Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві», відповідно до якої сторонам підрядних відносин за їх згодою надано право використовувати міжнародні форми договорів, звичаї та рекомендації міжнародних та вітчизняних організацій відповідно до законів України. При чому, суттєвими змінами є те, що законодавець встановлює примат міжнародного права над нормами українського законодавства у випадку якщо у міжнародному договорі України, укладеному в установленому законом порядку, містяться інші правила, ніж ті, що встановлені цими загальними умовами, застосовуються правила відповідного міжнародного договору. Враховуючи, що відповідно до положень «Примірного договору підряду на будівництво (капітальний ремонт, реконструкцію)

автомобільної дороги», затверджених постановою Кабінету міністрів України № 668 від 1 серпня 2005 року [23] умови якого можуть не мати обов'язковості для сторін під час укладання договору сторони повинні дотримуватись положень, визначених законодавством та Загальними умовами укладання та виконання договорів підряду в капітальному будівництві, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2005 року № 668 (668-2005-п).

Таким чином, законодавче закріплення правової можливості використання контрактів FIDIC у галузі будівництва автомобільних доріг в Україні, з урахуванням надмірної складності, у порівнянні з іншими підрядними відносинами, цілком відповідає сучасним тенденціям розвитку правового регулювання і сприятиме поліпшенню регулювання відносин між учасниками будівельного процесу та поліпшенню інвестиційного та економічного клімату країни загалом. Однак, на сьогодні, незважаючи на позитивні законодавчі новації, впровадження альтернативної можливості регулювання відносин у сфері будівництва автомобільних доріг у чинне законодавство України типових будівельних контрактів FIDIC є фрагментарним, подекуди формальним і потребує подальшої розробки та гармонізації з іншими приписами чинного законодавства України.

Поряд з цим, на рівні вітчизняного цивільного законодавства центральне місце серед джерел регулювання суспільних відносин у сфері будівництва автомобільних доріг посідає Цивільний кодекс України. Питанням будівельного підряду присвячений розділ 61 ЦК України, який містить як загальні положення, так і окремі параграфи за різновидами підряду. Будівельному підряду присвячений параграф 3 розділ 61 ЦК України. Ґрунтовний аналіз положень параграфа 3 розділу ЦК України свідчить, що регулювання відносин будівельного підряду не обмежується одним лише ЦК України, однак, першими поміж джерел цивільного законодавства мають бути названі акти цивільного законодавства (ст. 4 ЦК України) як одна із найважливіших складових останнього [25, с. 282].

Правове регулювання договірних підрядних відносин у сфері будівництва автомобільних доріг не обмежується виключно нормативними положеннями Цивільного кодексу України, оскільки здійснюється також на рівні нормативних приписів, які мають прийматися в розвиток положень глави 61 ЦК України та не суперечити їм. Поряд з ЦК України для правового регулювання відносин будівельного підряду застосовуються також положення Земельного кодексу України, адже відповідно до статті 1 ЗУ «Про автомобільні дороги» для розміщення автомобільної дороги в установленому порядку надаються земельні ділянки.

Важливим нормативно-правим актом джерельної бази правового регулювання досліджуваних відносин, що визначає правові, економічні, організаційні та соціальні засади забезпечення функціонування автомобільних доріг, їх будівництва, реконструкції, ремонту та утримання в інтересах держави і користувачів є Закон України «Про автомобільні дороги». Окремі норми, присвячені правовому регулюванню підрядних відносин на будівництво (ремонт, реконструкцію) автомобільної дороги, містяться у низці інших нормативно-правових актів, зокрема Законів України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 р., «Про дорожній рух» від 30.06.1193 р., «Про здійснення публічні закупівлі» від 25.12.2015 р., «Про будівельні норми» від 05.11.2009 р., у Постановах Кабінету Міністрів України «Про затвердження Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві» від 01.08.2005 р. № 668, «Питання прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів» від 13.04.2011 р. № 461, «Про затвердження вимог щодо проведення контролю якості робіт з нового будівництва, реконструкції та ремонту автомобільних доріг загальногo користування» від 28.12.2016 р., у Наказів Міністерства будівництва, архітектури і житлово-комунального господарства України «Про затвердження Примірною договору підряду у капітальному будівництві» від 27.10.2005 р. № 3 і звісно наказ Державної служби автомобільних доріг України від 28.04.2009 р. № 188 «Про затвердження

Примірною договору підряду на будівництво (капітальний ремонт, реконструкцію) автомобільної дороги»[24] тощо.

Багато важливих питань щодо стандартів і вимог до будівництва та видів будівельних робіт по спорудженню автомобільної дороги врегульовуються в нормативних документах України – державних та відомчих будівельних нормах України. У цивілістичній літературі при характеристиці джерел регулювання підрядних відносин у будівництві зазначається, що крім нормативних актів законодавчого, підзаконного і відомчого характеру, у цій сфері діють численні будівельні норми і правила, які в прямому розумінні не є джерелами права, але суттєво впливають на формування практики застосування цих джерел [26, с. 456-466]. У цьому контексті необхідно зазначити, що з першого січня 2022 року вступають в дію нові ДСТУ 8747:2017 «Автомобільні дороги. Види та переліки робіт з ремонтів та експлуатаційного утримання», якими імперативно передбачається лише два види ремонтних робіт автомобільної дороги: капітальний та поточний ремонт. Такий підхід обумовлений перш за все збільшенням питомої ваги капітального ремонтів через істотну зношеність та зруйнованість транспортної інфраструктури, що у свою чергу потребує встановлення більш високих стандартів до сфери дорожнього будівництва, збільшення моніторингу та контролю.

Висновок

Враховуючи сучасні євроінтеграційні прагнення українського народу, вітчизняна правова система повинна поступово, але неухильно підпорядковуватись європейським стандартам її загальної побудови, архітектури та функціонування. Це завдання актуалізується з урахуванням процесів рекодифікації ЦК України, у ході здійснення якої на перший план вийде завдання гармонізації його положень із нормативно-правовими приписами відповідних Директив Європейського союзу. Ці висновки стосуються і розглянутих вище нормативних та позанормативних регуляторів, що регулюють суспільні відносини у сфері будівництва автомобільних доріг. Адже вони також, з урахуванням

комплексу об'єктивних і суб'єктивних причин потребують подальшого вдосконалення та наближення чинного законодавства України до законодавства ЄС та впровадження європейських стандартів якості.

Література

1. Велика Українська енциклопедія [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%B0

2. Державне агентство автомобільних доріг України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukravtodor.gov.ua>

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) уклад, і голов., ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

4. Тлумачний словник української мов. уклад. Т. В. Ковальова, Л. П. Коврига. Харків: Синтекс, 2005. 672 с.

5. Пархоменко Н. М. Джерела права: теоретико-методологічні засади: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2009. 442 с.

6. Яворська О. С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти: монографія. Підручники і посібники, 2009. 384 с.

7. Гураленко Н. А. Судовий прецедент в системі джерел права: філософсько-правовий аспект: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Львів. 2009. С. 224

8. Яворська О. С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти: монографія. Підручники і посібники, 2009. 384 с.

9. С.С. Алексеев. Проблемы теории государства и права. учебник . Москва: Юрид. лит. 1979. 392 с.

10. Майданик Р.А. Вчення про джерела цивільного права України. *Право України*, № 6, 2017, с. 53-63

11. Харитонов Є. О. Місце корпоративних норм у системі форм (джерел) права. *Корпоративне право в Україні: становлення та розвиток*. Зб. наук. праць (За матеріалами міжрегіональної наук.-практ. конф., м. Іва-

но-Франківськ, 26 – 27 вересня 2003р.). К.: НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2004. С. 32 – 35.

11. Закон України: Про міжнародні договори України від 29.07.2004 р. № 1906-IV . *Верхов. Ради України*. 2004. № 50, ст. 540 (зі змінами).

12. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. № 55-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України* від 31.07. 1990 р. № 31. ст. 429.

13. Гриняк А.Б. Договірні зобов'язання з виконання робіт у цивільному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03; Нац. акад. прав. наук. Київ. 2013. 494 с.

14. Панченко С. В. Джерела цивільного договірної права: дис. докт.філ., 081 «Право», м. Хмельницький 2021 р. 241 с.

15. Hinze J. Construction contracts. 2-th ed. NY, 2001. 560 P.

16. The International Federation of Consulting Engineers [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://fidic.org/about-fidic>

17. Щигурова Я.Н. Без FIDIC інфраструктура не зможе розвиватися: інтерв'ю с Асоціацією інженерів-консультантів України. URL:https://cfts.org.ua/articles/bez_fidic_infrastruktura_ne_smozhet_razvivatsya_intervyu_s_assotsiatsiey_inzhenerov_konsultantov_ukrainy_1206.

18. Марцінковська О.В. Легкий О.Д. «Інкотермс-2010» як інструмент регулювання зовнішнь-економічної діяльності. Економічний аналіз. 2013. Вип. 12. Ч. 3. С. 265–268.

19. Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів: Указ Президента України від 4 жовтня 1994 р. No 567/94 (втратив чинність). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U567_94.html/.

20. Гриняк А. Б. Оновлення параграфу 3 глави 61 цивільного кодексу України: окремі зауваги. № 2 (2021). *Нове українське право*, с. 14-2121.

21. Закон України: Про внесення змін до деяких законів України щодо реформування системи управління автомобільними дорогами загального користування від 17.11.2016 р. № 1764-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 1, ст. 6.

22. Указ Президента України: Про деякі заходи щодо створення умов для розвитку та підвищення якості автомобільних доріг від 19.07.2019 № 529/2019. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/529/2019#Text>

23. Постанова Каб. Мін. Укр.: Про затвердження Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві від 01.08.2005 р. № 668 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668-2005-%D0%BF#Text>

24. Наказ Державної служби автомобільних доріг України: Про затвердження Примірного договору підряду на будівництво (капітальний ремонт, реконструкцію) автомобільної дороги від 28.04.2009 р. № 188 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0188466-09#Text>

25. Харитонов Є. О. Деякі проблеми визначення поняття та сфери дії актів цивільного законодавства України. *Сучасні проблеми приватного права: збірник наукових праць, присвячених 80-ій річниці з дня народження Я. М. Шевченко*. Київ: ВГО «Асоціація цивілістів України», Кам'янець-Подільський, ТОВ «Друкарня «Рута», 2012. С. 379 – 399.

SUMMARY

The article reveals general approaches to defining the concept of «sources of law». Attention is drawn to the modern trend of expanded interpretation of the category of «sources of law» and an increase in the role of the so-called classical sources of law, in particular legal precedents, customs, generally recognized principles of international law, and non-classical (atypical) sources of law in the form of acts of «secondary law» and «soft law». The use of unified construction practices in the form of standard FIDIC contracts is a confirmation of the involvement of legal customs in the field of highway construction. The author considers the possibility of fully introducing FIDIC contractual structures into the current national legislation with the aim of harmonizing the legislation of Ukraine and EU countries. The author examines the main regulatory legal acts as sources of legal regulation of contractual relations in the field of highway construction under the civil law of Ukraine.

Keywords. Contract, construction contract, sources of law, customs, highway construction.

26. О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова, В. В. Луць та інші. *Зобов'язальне право: теорія і практика*. Навч. посібник для студентів юрид. вузів і фак. у-тів. К.: Юрінком Інтер, 1998. 912 с.